
ARTYKUŁY

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu

PODSTAWOWE POJĘCIA PEDAGOGICZNE STOSOWANE W DORADZTWIE ROLNICZYM

1. Wstęp

Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego [D. U. Nr 25, 2004] nakłada na doradcę zadania, których odbiorcami są głównie zawodowo czynni rolnicy - jego klienci. Zadania te pozwalają, poprzez właściwe oddziaływanie na wszystkie trzy sfery życia psychicznego rolnika (tj. intelektualną, emocjonalną i wolicjonalno-motywacyjną), wpływać na rozwój jego gospodarstwa rolnego. Część tych zadań może być realizowane w ramach prowadzonej przez Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego (WODR) działalności doradczej, część - w ramach pozaszkolnej działalności kształceniowej, informacyjnej i upowszechnieniowej.

Należy tu przypomnieć, że:

- **Zadania doradcze** związane są z prowadzoną działalnością doradczą, czyli współdziałaniem doradcy z jego rolniczym partnerem, zmierzającym do rozwiązania problemów zawodowych partnera oraz pozwalającym przygotować go do podejmowania skutecznych działań zapobiegających niepowodzeniom w jego pracy oraz nabycia zdolności samodzielnego rozpoznawania i rozwiązywania swoich problemów.
- **Zadania kształceniowe** związane są z prowadzonym doskonaleniem i szkoleniem zawodowym rolników w celu stałego podwyższania ich kompetencji zawodowych.
- **Zadania informacyjne** związane są z prowadzoną przez WODR działalnością informacyjną, czyli przekazywaniem odbiorcy informacji bez ich oceny, testowania i badania.

- **Zadania upowszechnieniowe** związane są z prowadzonymi przez WODR działaniami innowacyjnymi, a ściślej z upowszechnianiem innowacji - czyli procesem sterowanego przez rolniczą jednostkę doradczą przekazu innowacji, od źródła ich powstania do miejsca ich pełnego zastosowania.

Wszystkie te zadania dla swojej realizacji wymagają posiadania przez doradcę odpowiednich kompetencji metodycznych. Kompetencje te między innymi muszą wyrażać się w znajomości właściwej terminologii pedagogicznej.

W pedagogice, w tym pedagogice dorosłych (andragogice), istnieje duża różnorodność w zakresie definiowania określonych terminów. Stanowi to niewątpliwą trudność dla praktyki, zwłaszcza z obszaru oświaty pozaszkolnej, w sprawnym organizowaniu i realizowaniu swoich zadań a także prezentowaniu osiągnięć donatorom czy organom kontrolnym. Z tych względów ważne jest dla rolniczej organizacji doradczej, którą tworzą państwowe jednostki doradztwa rolniczego, aby stosowana w niej terminologia była jednoznaczna i całościowo spójna.

Autor w swej pracy nie zamierza dokonywać przeglądu i krytycznej analizy istniejących terminologii, natomiast przedstawia własną propozycję próbującą uporządkować zbiór podstawowych pojęć pedagogicznych.¹

2. Edukacja i samoedukacja

Fundamentalnymi pojęciami stosowanymi w pedagogice, ale również w doradztwie rolniczym (będącym składową andragogiki rolniczej²), są edukacja i samoedukacja.

Przyjęto tu, że **edukacja** [łac. *educatio*] (inaczej szeroko pojmowane wychowanie) to praktyka oddziaływania na sferę intelektualną, emocjonalną i motywacyjno-wolicjonalną psychiki człowieka, inaczej na procesy kształcenia i wychowania.

Przeciwieństwem edukacji jest **samoedukacja** - działalność obejmująca procesy samokształcenia oraz samowychowania.

Składające się na edukację **kształcenie** (inaczej wychowanie intelektualne) to wszelkie intencjonalne oddziaływanie na sferę intelektualną psychiki człowieka, a przez to wpływanie na sferę emocjonalną i motywacyjno-wolicjonalną, czyli cały rozwój jego życia psychicznego.

¹ „Pojęcie” to podstawowa struktura poznawcza, stanowiąca formę odzwierciedlenia w świadomości człowieka cech i stosunków charakteryzujących przedmioty i zjawiska rzeczywistości, a także stany odczuć i doznań wyrażane za pośrednictwem określających je słów. „Pojęcie” odgrywa ważną rolę w procesie poznania i edukacji, w budowaniu wyobrażeń i artykułowaniu potrzeb.

² Andragogika rolnicza, to nauka o celach, przebiegu, warunkach, prawidłowościach i skutkach intencjonalnego kształcenia i wychowania ludzi dorosłych (należy tu dodać: rolników - W.K.) oraz ich samokształcenia i samowychowania [Turos, 1975]. Naukę tę obok doradztwa rolniczego tworzy rolnicza dydaktyka dorosłych i innowatyka rolnicza.

Oddziaływanie to może mieć charakter jednostronny (nauczanie) lub dwustronny (wspieranie kształceniowe), gdzie:

- **Nauczanie** to wszelkie intencjonalne, jednostronne świadczenie przez jedną osobę (nauczycieli) skutecznej pomocy kształceniowej innym osobom (uczniom).
- **Wspieranie kształceniowe** to wszelkie intencjonalne dwustronne świadczenie skutecznej pomocy kształceniowej w warunkach interakcji społecznej, zapewniającej wszystkim jej uczestnikom (nauczycielom i uczniom) wzajemnie życzliwe stosunki partnerskie oraz doznawanie poczucia współpodmiotowości.

Efektom kształcenia są określone zmiany w uczniu w zakresie jego wiadomości i umiejętności.

Wiadomość to informacja przyjęta świadomie przez podmiot i przechowywana w jego pamięci. Będąc wytworem poznania ludzkiego - zarówno zmysłowego (spostrzeżenia i wyobrażenia), jak i umysłowego (pojęcia, prawa) - wiadomości umożliwiają nie tylko poznanie rzeczywistości, ale i jej przetwarzanie poprzez wykonywanie celowych działań [Okoń, 1987].

Z kolei **umiejętność** to gotowość do świadomego działania oparta na wiedzy oraz konkretnym ruchowym opanowaniu określonych czynności, z możliwością dostosowania ich do zmiennych warunków. Wyróżnia się:

- umiejętność intelektualną - określanie różnic podobieństw, tworzenie pojęć, formułowanie sądów, dowodzenie, sprawdzenie;
- umiejętność motoryczną - możliwość sprawnego i celowego wykonywania określonej czynności.³

Drugą składową edukacji stanowi **wychowanie** (wąsko rozumiane), czyli intencjonalne oddziaływanie na sferę emocjonalną i motywacyjno-wolicjonalną psychiki człowieka, ich formowanie, zmienianie i kształtowanie; wyzwianie w drugiej osobie bądź grupie społecznej pożądanego stanu, jak rozwój, samorealizacja czy wzrost samoświadomości.

Procesy kształcenia i uczenia się składają się na **proces dydaktyczny**, określany jako intencjonalny, planowy oraz systematyczny ciąg czynności nauczycieli i uczniów, ukierunkowany na opanowanie przez uczniów wiedzy o świecie, kształtowanie umiejętności i nawyków, rozwijanie zdolności i zainteresowań, a także na realizację innych założonych celów dydaktycznych.

Natomiast **samoedukacja** może występować w postaci:

- **samoedukacji samodzielnej** - istotę jej stanowi automotywowana i samoplanowana przez jednostkę działalność autokreacyjna, której samorealizacyjny przebieg i osiągnięte wyniki podlegają samosprawdzeniu i samoocenianiu,

³ Do kluczowych umiejętności można zaliczyć: umiejętność uczenia się, myślenia, poszukiwania, doskonalenia, komunikowania się, współpracy, działania.

w konfrontacji z przyjętym przez tą jednostkę wzorem osobowości lub bardziej szczegółowym celem samoedukacyjnym, oraz

- **samoedukacji częściowo samodzielnej** - istotę jej stanowi chętnie podejmowana i współplanowana przez dwie lub więcej osób/rolników (również z udziałem nauczyciela) działalność współkreacyjna, której współrealizacyjny przebieg i osiągnięte wyniki podlegają współsprawdzaniu i współocenianiu, w konfrontacji z przyjętym przez te osoby wzorem osobowości lub bardziej szczegółowym celem samoedukacyjnym.

Składające się na samoedukację **samokształcenie** to samodzielna praca nad sobą w zdobywaniu lub pogłębianiu wiedzy oraz nabywaniu umiejętności umysłowych i praktycznych. Podstawowym warunkiem samokształcenia jest posiadanie dojrzałej osobowości osiągniętej wraz z rozwojem biologicznym oraz pod wpływem oddziaływań wychowawczych. Natomiast **samowychowanie** to samorzutne kształtowanie i doskonalenie własnych postaw, charakteru, poglądu na świat, zazwyczaj zgodne z przyjętymi wzorcami osobowości (np. postaciami historycznymi, bohaterami literackimi, ludźmi wyróżniającymi się w środowisku społecznym) [Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna - Psychologia, 2001].

3. Oświata dorosłych oraz podstawowe systemy i modele kształcenia

Według Rekomendacji przyjętej na XIX Konferencji Generalnej UNESCO w Nairobi **oświata dorosłych** to kompleks organizowanych procesów oświatowych (formalnych lub innych) kontynuowania lub uzupełniania kształcenia w szkołach, uczelniach i uniwersytetach - niezależnie od treści, poziomu i metod - a także nauka praktyczna, dzięki czemu osoby uznawane za dorosłe przez społeczeństwo, do którego należą, rozwijają swoje zdolności, wzbogacają wiedzę, udoskonalają swoje kwalifikacje techniczne i zawodowe lub zdobywają nowy zawód; zmieniają swoje postawy i zachowania w zakresie wszechstronnego kształtowania osobowości oraz uczestnictwa w zrównoważonym i niezależnym rozwoju ekonomicznym i kulturalnym [Recommendation ... 1976].

W oświacie dorosłych można wyróżnić dwa podstawowe **systemy kształcenia**: stacjonarny i niestacjonarny, który obejmuje kształcenie zaoczne i na odległość (inaczej zdalne – dzieli się na kształcenie korespondencyjne oraz za pomocą środków masowego przekazu informacji).

Kształcenie zaoczne to forma organizacji procesu kształcenia polegająca na bezpośrednim ukierunkowywaniu przez nauczyciela (w ramach konsultacji indywidualnych i zbiorowych) samodzielnej pracy ucznia dla opanowania przewidzianych programem treści i przy wykorzystaniu przewodników metodycznych oraz podręczników, poradników, zbiorów zadań dostarczonych lub wskazanych przez organizatorów.

Kształcenie na odległość (kształcenie zdalne) to forma organizacji procesu kształcenia stosowana, gdy nauczyciele i uczniowie pozostają względem siebie odizolowani (przez czas, przez lokalizację, czy przez oba te czynniki razem).

W kształceniu na odległość, z uwagi na stosowane środki przekazu, można wyróżnić:

- kształcenie korespondencyjne - przesyłanie uczniom pocztą tradycyjną wcześniej przygotowanych materiałów w postaci podręczników, zeszytów ćwiczeń, kaset audio i wideo, dyskietek, płyt CD-ROM itp. Nauczyciel drogą korespondencyjną udziela uczniom niezbędnych wskazówek oraz kontroluje ich postępy w nauce, poprawiając i oceniając nadesłane przez nich prace pisemne;
- kształcenie przez Internet - dostarczanie uczniom materiałów za pośrednictwem ogólnodostępnej sieci Internet lub lokalnych sieci Intranet. Kształcenie to wykorzystuje wszystkie sposoby komunikacji, jakie daje Internet, tj. e-mail, grupy dyskusyjne, chat; pozwala na aktywny udział nauczyciela w procesie dydaktycznym, ponieważ dysponuje on narzędziami komunikacji synchronicznej, które umożliwiają mu prowadzenie wirtualnych lekcji. Kształcenie przez Internet łączy zalety tradycyjnego kształcenia z korzyściami, jakie dają komputerowe programy edukacyjne;
- kształcenie za pomocą radia i telewizji.

W obrębie systemów kształcenia mogą występować różne jego **modele**, z których najważniejszymi są kształcenie modułowe i kształcenie ustawiczne.

Kształcenie modułowe to model kształcenia zintegrowanego, ukierunkowanego na opanowanie umiejętności i związanych z nimi wiadomości stanowiących pewną całość (moduł). Struktura modułowego programu kształcenia obejmuje: moduł główny, czyli przedmiot lub dział programowy, moduł cząstkowy („porcję” wiadomości i umiejętności w ramach danego modułu głównego), jednostkę modułową (jednostkę dydaktyczną umożliwiającą uzyskanie wiadomości i umiejętności niezbędnych do wykonania jednej, konkretnej operacji lub czynności) oraz pakiety edukacyjne. Każdy moduł powinien być elastyczny pod względem merytorycznym i metodycznym, dzięki czemu można wprowadzać do niego na bieżąco zarówno zmiany w treściach kształcenia, jak i wzajemne korelacje między modułowe [Moos, Patora, 1999].

Kształcenie ustawiczne to współczesny model kształcenia, zgodnie z którym kształcenie nie ogranicza się do nauki w szkole, ale trwa w różnych formach przez całe życie. Wynika z konieczności przystosowania się jednostki do dynamicznych przeobrażeń ekonomicznych, kulturalnych i naukowych współczesnych społeczeństw.

4. Procesy kształcenia dorosłych

W kształceniu dorosłych wyróżnia się trzy następujące procesy: dokształcania, doskonalenia i szkolenia.

Dokształcanie to proces w kształceniu dorosłych, związany z zasady z formami szkolnymi i odnoszący się do uzupełniania wykształcenia na różnych poziomach. Kończy się na danym etapie uzyskaniem dyplomu ukończenia jakiejś szkoły. W warunkach polskich dotyczy przede wszystkim szkół wyższych i średnich. Dokształcanie pojawiło się w związku z rosnącym zapotrzebowaniem na rynku pracy na osoby z coraz wyższymi kwalifikacjami [Kaczor, Stojek 1993].

Doskonalenie to proces w kształceniu dorosłych (występujący poza głównym szkolnym systemem oświatowym) którego zadaniem jest pomoc poszczególnym jednostkom, pracownikom w utrzymaniu się na zajmowanym stanowisku pracy, uzyskaniu awansu poziomego, przystosowaniu się do nowych warunków pracy w razie ich zmiany, przekwalifikowaniu w razie zwolnienia z pracy i podjęciu nowej, całkowitej zmiany sposobu życia, w tym zawodowego itp. [Kaczor, Stojek, 1993].

Szkolenie to proces kształcenia, w którym najważniejsze jest zdobywanie lub doskonalenie prostych umiejętności wspartych niezbędną wiedzą; charakteryzuje się też krótkimi przedziałami czasu oraz brakiem w programach wyraźnych celów dokonywania zmian w osobowościach jednostek w znaczeniu zasadniczym. Nie oznacza to, że w toku szkolenia w jakiegokolwiek dziedzinie takie zmiany w ogóle nie zachodzą - mówi się niejednokrotnie o potrzebie przeszkolenia danej osoby lub grupy osób ze względu na zmiany, jakie zaszły w oprzyrządowaniu lub w technologii wytwarzania [Kaczor, Stojek, 1993].

5. Pojęcia związane z organizacją procesu kształcenia dorosłych

Procesy dokształcania, doskonalenia i szkolenia dorosłych mogą być realizowane w ramach określonej formy organizacyjnej i przyjętego programu kształcenia.

Forma organizacyjna kształcenia to celowy oraz probabilistyczny układ funkcjonalny (ponieważ związek między zmianami zachodzącymi na wejściach a wynikami osiąganymi na wyjściach nie jest dokładnie ustalony), świadomie utworzony przez nauczyciela dla osiągnięcia pewnych z góry założonych celów kształcenia. W skład tego układu wchodzi: osoby, cele, treści, czynności oraz materiały i środki kształcenia [Kujawiński, 2001].

Do ważniejszych pozaszkolnych form kształcenia dorosłych, stosowanych w doskonaleniu i szkoleniu rolniczym, większość andragogów zalicza kurs, seminarium i wycieczkę.

Przyjęto, że:

- **kurs** to wyodrębniona pozaszkolna forma organizacji, zawierająca proces kształcenia ukierunkowany na całość wiadomości i umiejętności skupio-

nych wokół przeważnie wąskiego określonego działu (wyznacza go cel kursu i program); posiadająca odpowiednią dokumentację pedagogiczną i kończąca się z reguły sprawdzeniem opanowanych umiejętności lub wiadomości [Nowacki, 1976].⁴

▪ **kursokonferencja** to forma organizacyjna kształcenia, sprowadzająca się do zebrania wyznaczonej grupy osób w celu wymiany doświadczeń oraz zapoznania się z jakimś problemem teoretycznym lub praktycznym; stosowana przez organizacje społeczne, instytucje gospodarcze, a także placówki naukowe.

▪ **seminarium** to forma organizacyjna kształcenia, której celem jest poszukiwanie przez specjalistów (badaczy i praktyków) poprawnego rozwiązania złożonego problemu o charakterze teoretycznym lub praktycznym.⁵

Podstawową metodą formy seminaryjnej jest dyskusja wykorzystująca wcześniejszą analizę określonej literatury bądź wybrane obserwacje z życia zawodowego czy społecznego. W doskonaleniu zawodowym rolników najbardziej przydatne są te seminaria, podczas których dyskutuje się o problemach (jakie napotykać rolnicy podczas prowadzenia działalności gospodarczej) i wymienia doświadczenia.

Szczególną odmianą formy seminaryjnej jest seminarium oświatowe, polegające na gromadzeniu przez uczestników określonych faktów i informacji, by wspólnie z przedstawicielami nauki - specjalistami z danej dziedziny - przedyskutować szczegółowe problemy teoretyczne lub praktyczne, a tym samym odnowić, uzupełnić i zrekonstruować kwalifikacje zawodowe. Seminarium oświatowe jako forma doskonalenia zawodowego jest organizowane przez instytucje kulturalno-oświatowe, stowarzyszenia społeczno-kulturalne, związki zawodowe i inne [Kargul, 1986, 293-294].

▪ **wycieczka** jest tą formą organizacyjną kształcenia, w której uczestnicy mają możliwość zdobywania nowych wiadomości przez bezpośrednie postrzeganie przedmiotów i zjawisk w naturalnych warunkach ich występowania lub specjalnych instytucjach (muzeach, na wystawach itp.) [Urbańczyk, 1979].

▪ **warsztat** (workshop) to forma organizacyjna kształcenia, której celem jest poznawanie i adaptowanie nowych wiadomości oraz doświadczeń

⁴ Wg rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki z dnia 3 lutego 2006 r. „W sprawie uzyskiwania i uzupełniania przez osoby dorosłe wiedzy ogólnej, umiejętności i kwalifikacji zawodowych w formach pozaszkolnych” kurs jest pozaszkolną formą kształcenia o czasie trwania nie krótszym niż 30 godzin zajęć edukacyjnych, której ukończenie umożliwia uzyskanie lub uzupełnienie wiedzy ogólnej, umiejętności lub kwalifikacji zawodowych, realizowaną zgodnie z programem nauczania przyjętym przez organizatora kształcenia [Dz. U. Nr 31 poz. 216, 2006].

⁵ Wg rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki z dnia 3 lutego 2006 r. „W sprawie uzyskiwania i uzupełniania przez osoby dorosłe wiedzy ogólnej, umiejętności i kwalifikacji zawodowych w formach pozaszkolnych” seminarium jest pozaszkolną formą kształcenia o czasie trwania nie krótszym niż 5 godzin zajęć edukacyjnych, której ukończenie umożliwia uzyskanie lub uzupełnienie wiedzy na określony temat, realizowaną zgodnie z programem nauczania przyjętym przez organizatora kształcenia [Dz. U. Nr 31 poz. 216, 2006].

z określonej dziedziny dla potrzeb praktycznego ich wykorzystania podczas wspólnego rozwiązywania problemów, a także rozwój osobistych umiejętności podnoszących jego kompetencje w tej dziedzinie. Cechuje go duża intensywność i spore zaangażowanie ze strony wszystkich uczestników (dlatego grupy warsztatowe na ogół nie przekraczają 15 osób).

W trakcie warsztatów wykorzystywane są różne metody kształcenia, w tym niepodające (tj. heurystyczne, operatywne i eksponujące) - które pozwalają głównie rozwijać sferę intelektualną psychiki ucznia.

Z kolei **program kształcenia** to przedstawienie celów, zakresu i układu treści kształcenia oraz metod i środków ich realizacji. Każdy program kształcenia powinien spełniać założone funkcje kształcące, tj. umożliwiać uczestnikom nabycie określonej wiedzy, a także odpowiednich sprawności (fizycznych i umysłowych) oraz zainteresowań i zdolności.

Wskazanymi w programie celami kształcenia są zwykle cel ogólny i cele operacyjne.

- **Cel ogólny** wskazuje kierunki dążeń pedagogicznych w obrębie danego przedmiotu lub etapu kształcenia; ma charakter wieloznaczny i mało konkretny. Na przykład jednym z celów ogólnych kształcenia rolniczego może być następujący:

Rolnicy przyswajają nowe sposoby postępowania w warunkach gospodarki rynkowej.

- **Cele operacyjne** to jasno wyrażone, zamierzone osiągnięcia uczniów w zakresie opanowywanych wiadomości, umiejętności i uformowanych działań. Opis ten powinien być na tyle dokładny, by umożliwić rozpoznanie, czy cel został osiągnięty, a przynajmniej - określenie sposobu dokonania operacji sprawdzenia wyniku.

Cele operacyjne nie określają, co robi lub, co ma zrobić nauczyciel, ale skupiają się na uczniu, wskazując, co uczeń w wyniku kształcenia osiągnie. Na przykład jednym z celów operacyjnych kształcenia rolniczego może być następujący:

Rolnicy będą umieć przygotować i przeprowadzić dój krów odpowiedni dla uzyskania najlepszej jakości mleka.

Treścią kształcenia jest to, co stanowi przedmiot uczenia się (przez przyswajanie, odkrywanie, przeżywanie lub działanie). Jest ściśle związana z założonymi w programie kształcenia celami, z tworzeniem odpowiedniego klimatu podczas zajęć, z zastosowaniem najlepiej dobranych środków, form i metod kształcenia [Puślecki, 1999].

Metoda kształcenia to świadomie i konsekwentnie stosowany sposób oddziaływania nauczyciela na jednostkę, grupę lub zbiorowość by osiągnąć zamierzony cel kształcenia. Z uwagi na rolę, jaką pełni nauczyciel w tym procesie, metody kształcenia proponuje się podzielić na metody nauczania i metody dwustronnego wspierania kształceniowego (poznawczo-działaniowego), gdzie:

- **metoda nauczania** to celowo i systematycznie stosowany sposób kierowania pracą uczniów w procesie dydaktycznym użyty ze świadomością jego zastosowania [Zaczyński, 1974];
- **metoda dwustronnego wspierania kształceniowego** (poznawczo-działaniowego) to celowo i systematycznie stosowany sposób współdziałania nauczyciela z uczniami oraz uczniów ze sobą, polegający na wzajemnym udzielaniu sobie pomocy kształceniowej, w zależności od potrzeb i oczekiwań jej uczestników, z których każdy może być zarówno dawcą, jak i biorcą tej pomocy [Kujawiński, 2001].

Oba te podzbiory metod można podzielić dalej na **podające** (informacyjne) i **niepodające** (heurystyczne, operatywne i eksponujące).⁶

Do ważniejszych **metod podających**, szczególnie przydatnych w kształceniu rolników przez doradcę - nauczyciela można zaliczyć: wykład informacyjny, opis, instrukcję, narrację, pogadankę, wyjaśnianie, konsultację.

Do ważniejszych **metod niepodających**: z podgrupy **metod heurystycznych** - metodę problemową, dyskusji, metaplanu, dialogu, pogadanki heurystycznej, przypadków, sytuacyjną, giełdę pomysłów, metodę 635, śnieżnej kuli, debaty, natomiast z podgrupy **metod operatywnych** - metodę ćwiczeń, metodę projektów, metodę tekstu przewodniego, a z podgrupy **metod eksponujących** - pokazu, wystawy, filmu.

Terminem **środki kształcenia** określa się przedmioty umożliwiające usprawnianie procesu kształcenia, które dostarczają uczniom określonych bodźców sensorycznych oddziałujących na ich receptory wzroku, słuchu, dotyku, itd. Przedmioty te ułatwiają im bezpośrednio i pośrednio poznawanie rzeczywistości, sposobów jej poznawania oraz ułatwiają percepcję zjawisk będących w toku poznawania. Środki kształcenia służą też opanowaniu różnego rodzaju umiejętności [Nowak, 1996].

Wśród środków kształcenia wyróżnia się trzy zasadnicze grupy:

- **środki naturalne** - różne okazy czy pomoce należące do przyrodniczego i społecznego otoczenia człowieka;
- **środki techniczne** - te, które istniejącą rzeczywistość odtwarzają (za pomocą rysunku, zdjęć, przeźroczy, filmu, nagrania na taśmie magnetofonowej czy magnetowidowej itp.) tak, aby mogła być ona przedmiotem zmysłowego poznania uczących się rolników. Stosowanie ich umożliwia skrócenie trwania procesu kształcenia, a ponadto pozwala szybciej przekazać uczącym się więcej informacji;

⁶ W obu podzbiórach metod nauczania i dwustronnego wspierania kształceniowego występują tak samo nazywane metody. Różnica między nimi wynika z roli, jaką pełni nauczyciel podczas procesu kształcenia. Jeżeli występuje w roli kierownika tego procesu, to wykorzystuje metody kształcenia jako metody nauczania, a jeżeli pełni rolę równoprawnego partnera rolników (oczekujących wsparcia) - jako metody dwustronnego wspierania kształceniowego.

- **środkisymboliczne** (umowne) - przedstawiają rzeczywistość w sposób uogólniony, za pomocą przyjętych znaków (mapy, wykresy, schematy, książki, czasopisma, żywe słowo itp.). Poznanie rzeczywistości polega na przyjmowaniu wyników obserwacji i działania podanych w procesie kształcenia za pomocą słów lub umówionych znaków.

6. Pojęcia związane z procesem uczenia się dorosłych

Uczenie się to „proces zdobywania i gromadzenia doświadczeń, w wyniku czego powstają nowe formy zachowania się i działania lub następuje modyfikacja zachowań i działań wcześniej nabytych; opanowany zostaje cały system wiadomości, umiejętności, nawyków, przyzwyczajzeń, przekonań”. Terminu „uczenie się” używa się zarówno w znaczeniu wąskim - dla określenia świadomego i zamierzonego zdobywania wiadomości i umiejętności (także nawyków, przyzwyczajzeń, przekonań), jak i w znaczeniu szerokim - dla określenia zarówno uczenia się zamierzonego, jak i niezamierzonego (mimowolnego)” [Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna – Biologia, Psychologia, 2001].

Proces uczenia się może być ściśle powiązany z procesem kształcenia (uczenie się pod kierunkiem i uczenie się wspierane przez nauczyciela) oraz niezależny w ramach samokształcenia (uczenie się samodzielne całkowicie i uczenie się samodzielne częściowo – wspólne, czyli kooperatywne), co ilustruje rysunek 1.

Rysunek 1

Źródło: Opracowanie własne.

Jako zaznaczono już wcześniej **samokształcenie** jest antytezą kształcenia i może przybierać formę samokształcenia **samodzielnego całkowicie** i **częściowo**.

Istotę **samokształcenia** **samodzielnego całkowicie** stanowi podejmowana i samoplanowana przez jednostkę działalność autokreacyjna, której samorealizacyjny

przebieg i osiągnięte wyniki podlegają samosprawdaniu i samooceniu, w konfrontacji z przyjętym przez nią celem samokształceniowym.

Z kolei istotę **samokształcenia samodzielnego częściowo** stanowi podejmowana i współplanowana przez dwie lub więcej osób działalność współkreatywna, której współrealizacyjny przebieg i osiągnięte wyniki podlegają współsprawdaniu i współocenianiu, w konfrontacji z przyjętym przez te osoby celem samokształceniowym [Kujawiński, 2001].

Metody uczenia się stosowane przez ucznia poddanego procesowi kształcenia można podzielić na metody uczenia się pod kierunkiem i uczenia się wspieranego przez nauczyciela. Natomiast metody uczenia się używane w procesie samokształcenia można podzielić na uczenia się **samodzielnego całkowicie** i **samodzielnego częściowo**. W obu przypadkach kryterium podziału jest rola ucznia. Wyróżnia się następujące metody uczenia się:

- **Metoda uczenia się pod kierunkiem nauczyciela** to celowo i systematycznie stosowany sposób uczenia się powiązany z procesem kształcenia kierowanym przez nauczyciela.
- **Metoda uczenia się wspieranego przez nauczyciela** to celowo i systematycznie stosowany sposób uczenia się powiązany z procesem kształcenia współkierowanym przez nauczyciela i ucznia lub grupę uczniów.
- **Metoda uczenia się samodzielnego całkowicie** to celowo i systematycznie stosowany sposób samokierowania przez jednostkę własną działalnością indywidualną, np. w celach samokształceniowych lub przygotowania się do skutecznego współdziałania partnerskiego [Kujawiński, 2001].
- **Metoda uczenia się samodzielnego częściowo** to celowo i systematycznie stosowany sposób współkierowania przez dwie lub więcej osób działalność współkreatywna, np. w celach samokształceniowych lub przygotowania się do skutecznego współdziałania partnerskiego.

Jedną z metod uczenia się powiązanych z procesem kształcenia oraz stosowaną w samokształceniu jest **metoda samodzielnej pracy z materiałem pisanim**.

7. Podsumowanie

Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego nakłada na doradcę zadania, których odbiorcami są m.in. zawodowo czynni rolnicy - jego klienci, a wymagające dla swej realizacji posiadania odpowiednich kompetencji metodycznych. Kompetencje te muszą między innymi wyrażać się w znajomości właściwej terminologii pedagogicznej.

Z punktu widzenia całej rolniczej organizacji doradczej, którą tworzą państwowe jednostki doradztwa rolniczego szczególnie ważne jest, aby stosowana w niej terminologia była jednoznaczna i całościowo spójna. Dlatego też w opracowaniu przedstawiono jedną z propozycji próbującą uporządkować zbiór podstawowych

pojęć pedagogicznych. Nie można jej zweryfikować empirycznie. Można przyjąć lub odrzucić. Stanowi jednak podstawę do dalszego doskonalenia typologii pojęć pedagogicznych, a co najważniejsze pozwala skutecznie komunikować się wszystkim szczeblom tworzącym państwową, rolniczą organizację doradczą a przez to znacząco wpłynąć na poprawę jakości pracy zatrudnionych w niej doradców. Nie pozostaje też ona w sprzeczności z Rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki z dnia 3 lutego 2006 r. „W sprawie uzyskiwania i uzupełniania przez osoby dorosłe wiedzy ogólnej, umiejętności i kwalifikacji zawodowych w formach pozaszkolnych”.

LITERATURA

1. Kaczor St., Stojek K. (1993): *Dokształcanie i doskonalenie zawodowe jako realizacja idei kształcenia ustawicznego*. [w:] *Pedagogika pracy* (red. St. Kaczor). MCNEMT.
2. Kargul J. (1986): *Encyklopedia oświaty i kultury dorosłych* (red. K. Wojciechowski). Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo, Wrocław.
3. Kujawiński J. (2001): *Twórczość metodyczna nauczyciela*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
4. Moos J., Patora R. (red.), (1999): *Zagadnienia wybrane. Część II. Nauczycielski Zespół Postępu Pedagogicznego w Szkolnictwie Zawodowym Województwa Łódzkiego*, Łódź.
5. Nowacki T. (1976): *Dydaktyka doskonalenia zawodowego*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo, Wrocław.
6. Nowak Z. (1996): *Środki dydaktyczne w rewalidacji*. [w:] *Encyklopedia pedagogiczna* (red. W. Pomykało). Fundacja Innowacja, Warszawa.
7. Puślecki W. (red.), (1999): *Cele kształcenia w edukacji szkolnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
8. *Recommendation on the development of adult education, adopted by the General Conference at its nineteenth session*. UNESCO, Nairobi 26.11.1976.
9. Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 3 lutego 2006 r. *W sprawie uzyskiwania i uzupełniania przez osoby dorosłe wiedzy ogólnej, umiejętności i kwalifikacji zawodowych w formach pozaszkolnych*. Dz. U. Nr 31, 2006.
10. Turowski L. (1975): *Andragogika. Zarys teorii oświaty i wychowania dorosłych*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
11. Urbańczyk F. (1997): *Dydaktyka dorosłych*. Ossolineum, Wrocław.
12. *Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego*. Dz. U. Nr 25, 2004.
13. *Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna - Architektura, Biologia, Ekonomia, Filozofia, Informatyka, Językoznawstwo, Matematyka, Medycyna, Nauka i Oświata, Psychologia, Rolnictwo, Socjologia*, 2001.
14. Zaczynski W. (1974): *Metody nauczania*. [w:] *Pedagogika*. Red. M. Godlewskiego, S. Krawcewicz i T. Wujka. PWN, Warszawa.

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI

PODSTAWOWE POJĘCIA PEDAGOGICZNE STOSOWANE W DORADZTWIE
ROLNICZYM

STRESZCZENIE

W przedmiotowej pracy zaprezentowano własną propozycję próbującą uporządkować zbiór podstawowych pojęć pedagogicznych stosowanych przez doradców rolniczych podczas realizacji własnych zadań zawodowych. Propozycja ta ma pozwolić skutecznie komunikować się wszystkim szczeblom tworzącym państwową rolniczą organizację doradczą a przez to znacząco wpłynąć na poprawę jakości pracy doradców rolniczych.

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI

BASIC PEDAGOGICAL NOTIONS USED IN AGRICULTURAL ADVISORY

SUMMARY

In this work the personal proposals are trying to arrange the set of basic pedagogical notions used by agricultural advisers during the realization of own professional assignments is presented. This proposal has to permit efficiently communicate to all levels of forming a State Agricultural Advisory Organization and by this significantly to bear on an improvement of the quality of the agricultural advisers work.